

V jistém smyslu lze říci, že sedmdesátá léta znamenají obrat v historii maďarské sociologie. Specificky lokální tradice, které navazovaly na období před osvobozením a do jisté míry působily ještě v šedesátých letech, jsou nyní nahrazovány profesionálnější přístupem; výzkum byl postaven na pevnou institucionální základnu a končí se doba, kdy se rozvíjely především oborové disciplíny. Sociologie jako *marxistická* věda, působící prostřednictvím politiky, rostoucí měrou přispívá k řešení sociálních problémů a k plánované a uvědomělé sociální výstavbě.

I.

Rozvoj sociologie, právě tak jako rozvoj každé jiné vědy, je sociálně determinován. Sociální procesy, především ekonomické, se proto odrážejí ve způsobu jejího rozvoje. Vliv těchto procesů je modifikován všemi — taktéž společensky determinovanými — faktory vyplývajícími z historie vědy a zvláště sociologie v dané společnosti. Máme-li to vše na zřeteli, můžeme mezi charakteristickými znaky maďarské sociologie sedmdesátých let rozpoznat vliv následujících procesů a jevů:

Nejvýznamnějším faktorem je pokrok dosažený při budování maďarské socialistické společnosti. Ve všech aspektech života došlo ke konsolidaci socialistických společenských podmínek. Industrializace, kolektivizace zemědělství a vytvoření socialistických metod a institucí řízení

i správy nastolily podmínky pro intenzivní sociální a ekonomický rozvoj a spolu s tím i podmínky pro přeměnu hospodářského plánování v plánování sociální. Tento vývoj vedl k objektivní potřebě sociologického výzkumu, a to výzkumu plánovaného, který by zapadal do procesu dlouhodobého hospodářského plánování formujícího budoucí rozvoj země a který by tedy úzce souvisel s hlavní náplní dlouhodobého státního plánu vědeckého výzkumu. Řízení společnosti klade na sociologii rostoucí nároky v souladu s tím, že se objektivní zjištění stavu věcí stalo součástí formulace politických, ekonomických, společenských a jiných cílů. Jako příklad uvádíme spolupráci sociologů a jiných vědců na přípravě materiálů pro sjezd Maďarské socialistické dělnické strany. V rámci této spolupráce se uskutečnil zejména dlouholetý výzkum změn probíhajících na venkově, dále změn v postavení a funkci rodiny a využívání mimopracovní doby a volného času. Potřeba sociologického výzkumu se samozřejmě neprojevuje jen na celostátní úrovni. Sociologické výzkumy jsou stále více požadovány i na úrovni regionální, a také v rámci některých organizací — sem patří například výzkumy práce v továrnách a dílnách nebo ve státní správě.

Sociologie nemá v Maďarsku dlouhou tradici. V době před osvobozením se prakticky nerozvinula. Byly prováděny výzkumy popisného charakteru (sociografické), zaměřené zejména na vesnici a rolnictvo.

* Maďarští sociologové většinou publikují v maďarštině. Upozorňujeme však na publikace v angličtině a němčině, které obsahují celou řadu prací maďarských sociologů. 17. monografie časopisu *Sociological Review* (red. P. Halmos a M. Albrow, University of Keele 1972) pod názvem *Hungarian Sociological Studies* (Maďarské sociologické studie) by měla být uvedena na prvním místě.

Čtyři svazky, které Enke Verlag ve Stuttgartu uveřejnil v roce 1974 pod titulem *Soziologie und Gesellschaft in Ungarn* (ed. B. Balla), obsahují řadu polemických příspěvků, za jejichž výběr odpovídá západoněmecký vydavatel, avšak velká většina zde

obsažených příspěvků podává stále aktuální obraz vykonané práce.

Časopis *Sociologia*, který vydává Sociologická komise Maďarské akademie věd, uveřejnil zvláštní číslo (1974—5) v angličtině (*Sociology in Hungary — Recent Issues and Studies*, ed. A. Szalai and K. Kulcsar) u příležitosti 8. světového sociologického kongresu. Pojednává o některých specializovaných oblastech a obsahuje podrobnou bibliografii. Bibliografické odkazy v poznámkách jsou omezeny na knihy a stati uveřejněné od roku 1970, a to na ty, které pojednávají o obzvlášť důležitých problémech diskutovaných v této stati.

Sociografové považovali řešení rolnické otázky za klíč k řešení dalších sociálních problémů.¹

Na tuto situaci navázal i vývoj v šedesátých letech, vyúsťující v tendenci některých maďarských sociologů opomíjet systematický výzkum, místo něj pěstovat často opozičně zabarvené novinářství a přebírat výsledky buržoazní sociologie.² Tyto přístupy pochopitelně posilovaly výhrady konzervativců vůči sociologii. Napětí mezi rostoucími společenskými požadavky a zdroji uvolňovanými pro sociologický výzkum umožňovalo šíření diletantských metod, diskreditujících sociologii. Nebyl vybudován vhodný institucionální rámec disciplíny a nebyla zabezpečena organizace výuky. Za této situace musela být nakonec řada výzkumů zastavena.

K určitému pokroku došlo teprve v sedmdesátých letech, i když s některými chybami nebylo dosud definitivně skončováno. Vliv určujících jevů a procesů společenského života v rostoucí míře působí i v oblasti sociologického výzkumu.

Ukázalo se například, že cílevědomý, intenzivní hospodářský a sociální růst vytváří těsnou vazbu mezi ekonomickými a sociálními procesy a postupně přetváří ekonomické plánování v plánování sociální. Každé probíhá v sociálním kontextu a je ve svých následcích a důsledcích tímto kontextem — tj. stávajícími sociálními podmínkami — determinováno. Jeden z aspektů sociálního plánování, který je pro sociologický výzkum obzvláště důležitý, je tedy spojen se sociálními důsledky plánovaných nebo spontánních ekonomických procesů a se zjišťováním jejich povahy. Patří sem rovněž objevování nežádoucích důsledků toho, co bylo naplánováno. Tyto společenské důsledky lze zjišťovat jediné s použitím nástrojů sociologie: jen sociologickým výzkumem lze postihnout sociální procesy, jevy a podmínky (i jimi se projevující vědecké zákony), které jsou důsledky rozhodnutí —

včetně rozhodnutí, k nimž se došlo při plánování. Výzkum tohoto druhu však lze provádět jediné ve stabilizované společnosti, tj. v takové společnosti, v níž i politické podmínky jsou ustálené, takže otevřená diskuse o možných nežádoucích jevech nevyvolá politické napětí vážnějšího rázu, a kde naopak neřešení problémů může mít škodlivé následky. V socialistické společnosti jsou společenské podmínky pevně zkonsolidovány, a nutnost účinného vedení stranou a státem předpokládá zkoumání současných procesů a jevů. Platí to snad o to víc, že takový výzkum může upozornit na zájmové rozdíly a dokonce na možné konflikty a napětí.

Charakter sociologického výzkumu je ovšem ovlivněn skutečností, že se společenské důsledky každého rozhodnutí prosazují až po delší době. Správnost rozhodnutí — a tudíž i plánování — nelze posuzovat na základě bezprostředních důsledků. Jsou případy, kdy ani přímé ekonomické důsledky ekonomického rozhodnutí neposkytují správné kritérium: v důsledcích každého rozhodnutí hrají totiž stále ještě roli starší trendy, které se mohou zdát přímými důsledky nového rozhodnutí, nebo je mohou modifikovat. Lze ovšem uvést i příklady opačné, kde se následky probíhající sociálních procesů neprojevují v bezprostředních důsledcích rozhodnutí, ale pouze v důsledcích dlouhodobých, přičemž sociální procesy vtiskují důsledkům rozhodnutí svůj vlastní charakter. S tím se nejčastěji setkáváme tam, kde jde o společenské důsledky ekonomických a sociálně politických rozhodnutí, které se někdy plně uplatní až za několik desetiletí. Platí to zejména o těch důsledcích, které ovlivňují sociální strukturu nebo formují způsob života.

Z uvedeného vyplývá, že na sociální jevy je třeba pohlížet jako na jevy historicky konkrétní, tj. je třeba používat empirických výzkumných metod, jichž vedle dotazníků a interviewů existuje ještě

¹ Sociografická literatura nebyla dosud kriticky zhodnocena ze sociologického hlediska, i když prohlášení Maďarské socialistické dělnické strany o populistických autorech poskytuje základnu pro toto hodnocení. Recenze uveřejňované v souvislosti s novým vydáním spisů Ference Erdeie jednoznačně podtrhují, že Erdei vázal řešení rolnické otázky na radikální sociální změny. Proti tomu se stavěla populistická sociografická škola. Viz ze-

jména knihu *Seidláci* (v maďarštině), která vyšla poprvé v roce 1938 a podruhé v roce 1973.

² Práce Andrase Hegedúse a jiných jemu podobných autorů vyvolaly na Západě značnou odezvu. Spolu s jinými protimarxistickými názory byly odsouzeny v prohlášení vydaném Pracovní skupinou pro kulturní politiku Ústředního výboru Maďarské socialistické dělnické strany v časopise *Szociologia* 1973/1.

celá řada — nelze však přitom ztratit ze zřetele sociálně historický kontext. Výzkum musí být interpretován v kontextu historických procesů; nelze se omezovat na analýzu množství dat získaných empirickým výzkumem. Jde především o aplikaci vyzkoušených a prokázaných postulatů historického materialismu v sociologii, což současně pomáhá překonat výsledky buržoazní sociologie.

II.

V rámci této stati nelze zevrubně referovat o všem, čeho bylo v maďarské sociologii dosaženo na základě výzkumů. Pokuším se uvést příklady z některých oblastí — zejména takových, z nichž vyplývá, jak výzkum přispěl k poznání jevů významných pro plánování.

1. *Sociální struktura* Maďarska se v průběhu výstavby socialistické společnosti výrazně měnila.³ Převážně zemědělský stát se stal státem průmyslovým a jeho zemědělství bylo zmodernizováno, což vedlo k významnému snížení počtu osob zaměstnaných v zemědělství a k velkému vzrůstu počtu průmyslových dělníků, úředníků a odborníků v různých odvětvích. V letech revolučních změn existovala rozsáhlá geografická i sociální mobilita. Poslední z těchto revolučních změn, kolektivizace zemědělství v letech 1959 až 1961, byla ještě schopna způsobit velkou mobilitu. Lidé odborně vyškolení a vyučení v různých oborech nahradili homogenní pracovní sílu minulých dob.

Další nutné změny vedoucí ke vzniku nové sociální struktury byly z největší části výsledkem spontánních procesů. Plánovaná ekonomická struktura si automaticky zajišťovala potřebné pracovní síly a

zároveň formovala sociální strukturu, aniž docházelo k akcím mimo rámec původního plánování. Žádoucí mobilita mezi jednotlivými sociálními třídami a společenskými skupinami, která je v souladu se socialistickou povahou maďarské společnosti, vyplynula však jen do jisté míry ze spontánnosti tohoto procesu. Přechodné faktory a z nich vyplývající aspirace, například módnost některých zaměstnání, také hrály svou roli. Proto je třeba tento proces ovlivňovat, a to nikoli pouhým předepisováním plánovacích indexů. Je třeba použít různé nástroje a metody. Jedním z těchto nástrojů jsou školy. Proto byl proveden výzkum vlivu školského systému na sociální strukturu, vycházející z hypotézy, že jednotný charakter základní osmileté školy by v zásadě měl poskytnout každému dítěti možnosti odpovídající jeho schopnostem. Zjednodušíme-li získané výsledky, můžeme dojít k těmto závěrům:⁴

a) Školský systém je jednotný pouze v teorii. Existují oblasti a typy osídlení, kde jsou školy se spojenými třídami, protože je navštěvuje malý počet dětí, nebo protože je málo učitelů — zde pak čtyři nejvyšší a čtyři nejnižší třídy mají společnou učebnu, nebo v krajním případě jeden učitel vyučuje všech osm ročníků najednou. Kromě toho působí v takových školách poměrně vysoký počet nekvalifikovaných učitelů. Všichni, kteří navštěvují školu tohoto typu, jsou ve svém dalším vzdělání zřetelně handicapováni, což zase nepříznivě ovlivňuje strukturu pracovních sil v dané oblasti. A protože takové oblasti jsou obvykle méně hospodářsky vyvinuté, vyvolává tamní úroveň vzdělání také problémy související s dal-

³ Struktura společnosti představuje problém, s nímž se v maďarském sociologickém výzkumu vždy znovu setkáváme. Byla jedním z hlavních předmětů diskusí o Hegedúsových názorech. Jeho kniha *O struktuře socialistické společnosti* (v maďarštině) vyšla v roce 1966 a vyvolala živou odezvu. Uvádíme některé z důležitějších prací k tomuto tématu zaměřených: Zsolt Papp, *Zájem a struktura* (v maďarštině), Tarsadalmatudományi Közlönyek 1972; kniha Zsuzsy Fergeová, *Stratifikace naší společnosti* (v maďarštině), Budapest, Kozgadasági és Jogi Könyvtár 1969; Adam Wirth, *Co je sociální struktura* (v maďarštině), Budapest, Kossuth 1972 a Tamas Kolosi, *Sociální struktura a socialismus* (v maďarštině), Budapest, Kossuth 1974. Nejlepší pojednání (ve světovém jazyku) o sociálních změnách v Maďarsku ve světle čísel jsou *Changes in Hungarian Society during 1945–1970* (Změny v ma-

ďarské společnosti v letech 1945–1970) od Egona Szabadyho, které vyšly v 17. monografii časopisu *Sociological Review* v roce 1972, dále *Social Mobility and Economic Development* (Sociální mobilita a hospodářský rozvoj) — (v angličtině) od Rudolfa Andorky, *Acta Economica* 1971/1.

⁴ Výsledky uveřejnila Zsuzsa Fergeová v *Some Relations between Social Structure and the School System* (Některé vztahy mezi sociální strukturou a školským systémem) — (v angličtině); tato práce tvoří část zmíněné 17. monografie časopisu *Sociological Review*; dále se k tomuto problému vztahují práce: Maria Papaová — Csaba Pleh, *Používání jazyka a sociální postavení* (v maďarštině), *Szociologia* 1972/2; a Ferenc Gazso, *Školský systém a sociální struktura* (v maďarštině), *Szociologia* 1974/3.

ším rozvojem. V takovém případě tedy jde o regionální diferenciaci anebo o diferenciaci typů osídlení.

b) Opačný proces lze pozorovat především v městských školách, kde dochází k určité diferenciaci výuky. Některé školy druhého stupně mají třídy, v nichž je kladen důraz na některé předměty, obvykle matematiku nebo některý jazyk. Takové třídy přispívají k diferencování dětí — tj. děti schopnější nebo prostě s větším okruhem znalostí jsou ve třídách, které na ně kladou větší intelektuální nároky. Jsou zde také zpravidla lepší učitelé a v důsledku toho i vyšší úroveň výuky. Výuka dětí s průměrnými nebo podprůměrnými schopnostmi, popřípadě dětí s nevhodným rodinným zázemím, má nižší úroveň.

c) Školský systém funguje v sociálním kontextu, který je působením řady faktorů vysoce diferencován. Tato skutečnost se projevuje ve škole, a to bez ohledu na dobré úmysly učitelů — prostě proto, že rozsah znalostí, a do jisté míry i řeč, již děti mluví, jsou sociálně podmíněny. I když nevezmeme v úvahu různé aspirace rodičů, již samy faktory vyplývající ze způsobu života a z rodinného prostředí žáky navzájem diferencují. V jistých společenských skupinách dosahuje tato diferenciaci takových rozměrů, že v některých případech škola není s to překonat dané handicap; tyto handicap se pak obvykle hromadí až do doby, kdy děti dokončí základní školu.

d) Sociálně podmíněny jsou také očekávání a inspirace rodičů, pokud jde o vzdělání a volbu povolání jejich dítěte. Způsob života, jak se zdá, není vždy jen faktorem omezujícím: někdy dává vznik aspiracím, které jsou od skutečných možností velmi vzdáleny. Výzkum venkova například ukázal, že existují rodiny, v nichž se od dětí neočekává pomoc v domácnosti ani v okolí domova; protože jejich rodiče chtějí, aby se připravovaly na odborná povolání nebo aby pracovaly v průmyslu,

přestože nutné předpoklady k tomu chybějí.⁵

Výzkum vzájemných vztahů mezi vzdělávacím systémem a sociální strukturou ještě zdaleka není dokončen. Zřetelně se však již rýsuje řada problémů, z nichž některé jsou hlubší než ty, které jsme uvedli; z nich by mohly vyplynout cíle pro sociální plánování a pro uvědomělou sociální politiku.⁶

2. Dalším významným okruhem výzkumu byla *vnitřní struktura dělnické třídy*. Během změn, k nimž došlo v maďarské společnosti po osvobození, vznikla nová dělnická třída, která byla daleko početnější a rekrutovala se poněkud z rolnictva. Zhruba polovina dnešní maďarské dělnické třídy je rolnického původu. Industrializace dlouho měla extenzivní charakter. Zhruba patnáct let nebyla příliš velká poptávka po kvalifikovaných pracovních silách, nekvalifikovaní a polokvalifikovaní dělníci „stačili“ — a to umožňovalo dřívějším rolníkům, aby se poměrně snadno přizpůsobili práci v továrnách. Sociologický výzkum ukázal, že jednotlivé historické situace ovlivňovaly toto přizpůsobování různým způsobem,⁷ jeden důležitý faktor však byl přítomen vždycky — a sice oddělení pracoviště od bydliště. Donedávna byl totiž průmysl rozmísťován podle historicky determinovaného vzoru. V souladu s principem ireverzibility se soustřeďoval především v oblastech, kde existovala infrastruktura, která měla pro průmysl podstatný význam. Proto nemohly nové průmyslové podniky — zejména ve stabilizovaném městském prostředí, především v Budapešti — poskytnout svým pracovníkům žádoucí bytové podmínky. V poslední době industrializace značně pokročila i ve venkovském a zemědělském prostředí: Proto existuje poměrně velký počet dělníků, kteří žijí na venkově a buď dojíždějí do starších průmyslových center nebo jsou zaměstnáni v nových průmyslových podnicích. Často

⁵ Viz Judith H. Sasová, *Požadavky rodiny na děti a sociální změna* (v maďarštině), *Sociologia* 1972/2; Judith H. Sasová, *Expectations from and Demands Made upon Children in a Rural Community* (Očekávání od dětí ve venkovské komunitě a nároky na ně kladené) — (v angličtině), 17. monografie časopisu *Sociological Review*, 1972.

⁶ O výzkumu světových názorů a způsobu života vysokoškolských viz Ferenc Gazsó — Ferenc Pataki — György Varhegyi, *Způsob života studentů v Budapešti* (v maďarštině), Budapest, Gondolat 1972.

⁷ Viz Kálmán Kulcsár, *Význam historičnosti v sociálním plánování* (v maďarštině), *Sociologia* 1975/2.

se stává, že členové jejich rodin dosud pracují v zemědělství.⁸ To usnadňuje jejich adaptaci průmyslovému prostředí, neboť podmínky jejich bydliště, na něž byli zvyklí, se nezměnily. Setkáváme se zde ovšem i s nežádoucími důsledky. Dopravní podmínky, které zdaleka nejsou uspokojivé, podstatně zkracují jejich volný čas, a podmínky v místě bydliště nepříznivě ovlivňují jejich vztah k práci. Oddělení pracoviště a bydliště jim ztěžuje účast na veřejném životě v místě bydliště. Vystávají problémy v rodinném životě dojíždějících pracovníků, zejména těch, kteří přijíždějí domů jen na víkendy (například problémy způsobené tím, že otec nemůže dostatečně působit na výchovu dětí) atd. Tito lidé jsou většinou nekvalifikovaní nebo polokvalifikovaní dělníci a nutnost dojíždět do práce je v mnohém směru handicapuje.⁹ Vzhledem k svému zapojení v zemědělství mají také své specifické zájmy. Je všeobecně známo, že obhospodřování záhumenků dosud hraje důležitou, byť klesající roli v maďarské zemědělské výrobě. Členům rodiny pracujícím v zemědělství se záhumenky obvykle povolují; není proto nic neobvyklého, když tovární dělníci tráví doma svou mimopracovní dobu tak, že pracují na záhumenku a tím pomáhají zvyšovat příjem rodiny. Tito dělníci mají tedy dosud velmi úzké svazky se zemědělstvím a vzhledem k svému bydlišti i s vesnicí. Jejich způsob života se proto v mnohém ohledu shoduje s ustáleným rurálním vzorem. Zařízení, která by jim mohla dopomoci k civilizovanějšímu způsobu života, často buď vůbec chybějí anebo jsou finančně náročnější než ve městě. Sociologický výzkum ukazuje, že handicap jsou obzvláště citelné v oblasti kultury a získávání kvalifikace.

3. Dojíždění do zaměstnání se netýká jen dělnické třídy: je to specifický problém spojený se sociálními změnami v maďarských vesnicích a s urbanizačním procesem v Maďarsku. Výzkum těchto procesů,¹⁰ který zároveň znamená obrození maďarské *sociologie venkova* — tj. disciplíny, která má již určitou tradici —, dobře osvětluje třídní i skupinovou mobilitu venkovské společnosti. Předně se ukázalo, že i když se přibližně dvě třetiny městské populace narodily na vesnici, počet obyvatel vesnic se tím za čtyřicet let nikterak nesnížil, neboť vyšší přirozený přírůstek zde nahradil úbytek způsobený migrací. Jak již bylo uvedeno, značná část dělnické třídy žije na vesnici; to naznačuje, že zaměstnání obyvatel vesnic již nejsou převážně zemědělská, neboť jen 42 % všech pracujících je zde zaměstnáno v zemědělství. Z hlediska pokroku na vesnici je obzvláště důležité, že došlo k téměř úplnému oddělení bydliště od pracoviště — nebereme-li v úvahu záhumenkové hospodaření. Dům a jeho bezprostřední okolí již nejsou přímo spojeny s výrobou,¹¹ i když existence záhumenků (malých hospodářství) dosud významně podporuje vesnický způsob života. Vesnice jako typ osídlení přirozeně nezajišťuje jednotné životní podmínky pro všechny, kteří tam žijí. Maďarská sociologie venkova zkoumá v současné době faktory diferenciací uvnitř vesnice samé, na niž pohlížíme jako na typ osídlení, tj. rozdílné podmínky a příležitosti pro změny v povolání, způsobu života atd. Sem patří územní a ekologický charakter, umístění z hlediska komunikací a hospodářského zeměpisu, vybavenost obcí, stupeň industrializace a vzdělanostní úroveň (které, jak ukazují výsledky výzkumů, závisejí také na velikosti vesnic)

⁸ Základní práci pojednávající o situaci maďarské dělnické třídy jsou *Stati o dělnické třídě* (v maďarštině), které vydal Ústav pro společenské vědy Ústředního výboru Maďarské socialistické dělnické strany, Budapešť 1973. O stratifikaci viz Istvan Kemeny, *Stratifikace maďarské dělnické třídy* (v maďarštině), Sociologia 1972:1; Ferenc Kovacs, *Pojetí vedoucí role a vnitřní stratifikace dělnické třídy* (v maďarštině), Tarsadalomtudományi Közlemények, 1972:2. O politické činnosti dělnické třídy viz Laszlo Molnar — Ferenc Nemes — Bela Szalaiová, *Politická výchova a aktivita průmyslových dělníků* (v maďarštině), Tarsadalomtudományi Közlemények 1972:2.

⁹ Viz například Zoltan Karpati, *Územní handicap a poměšřování způsobu života* (v maďarštině), Sociologia 1972:2.

¹⁰ Komise Agitprop Ústředního výboru Maďarské socialistické dělnické strany pověřila Ústav pro sociologický výzkum Maďarské akademie věd, aby provedl celostátní reprezentativní výzkum restratifikace venkovské společnosti, který by zahrnoval urbanizaci vesnic, roli rodiny, postavení průmyslových dělníků žijících na vesnici atd. Práce byla provedena v rámci příprav 11. sjezdu strany a výsledky byly předloženy stranickým orgánům. S dalším zpracováváním se začalo v roce 1975.

¹¹ O tom poprvé pojednal velký maďarský sociolog Ferenc Erdei, který zemřel před několika lety. Viz Ferenc Erdei, *Město a jeho okolí* (v maďarštině), Budapešť 1971.

a hustota osídlení. Tyto rozdíly dosud mají své důsledky vyplývající ze staré struktury vesnic — například v oblasti intergenerační mobility.

4. Sociální změny, zejména industrializace, kolektivizace zemědělství a urbanizace, i jevy jako například růst zaměstnanosti žen, které tvoří součást těchto procesů, nacházejí svůj přímý výraz v postavení, struktuře a funkci rodiny. Výzkum *sociologie rodiny*, probíhající ruku v ruce s výzkumem demografickým, od samého začátku používal empirických metod při zkoumání změn v této oblasti a sociálních faktorů na ně působících. Byla získána řada výsledků — zejména při analýze strukturálních podmínek rodin i bezprostředních osobních důvodů, jež na úrovni zmíněných sociálních procesů přispívají k zvyšování nebo snižování porodnosti¹² nebo k rozvodům.¹³ Ukázalo se, že tato práce má i velký teoretický význam. Na jedné straně objasnila mechanismus individuálních a bezprostředních příčin, zejména pak skutečnost, že tyto příčiny působí na úrovni konkrétních sociálních procesů a jsou jimi podmíněny.¹⁴ Na druhé straně se ukázalo, že tato metoda se hodí i ke zkoumání jiných sociálních jevů, jako jsou například kriminalita a jiné typy deviantního chování,¹⁵ které jsou obvykle připisovány individuálním příčinám a z tohoto hlediska jsou také sledovány. Významných výsledků bylo dosaženo i při zkoumání změn funkcí rodiny,¹⁶ pod-

mínek v disfunkčních rodinách¹⁷ (v tomto případě byly studovány biografie dětí ve státní péči), sociálních aspektů volby partnera a založení rodiny,¹⁸ dělby práce v rodině,¹⁹ vztahu mezi vzájemnou závislostí manželů a způsobem trávení volného času,²⁰ mezigeneračních vztahů uvnitř rodiny²¹ a manželství narušených de facto, i když nikoli de iure.²²

Sociologie rodiny má však význam nejen vědecký. Jejich výsledků se používá při stanovení populační a rodinné politiky.²³ V současné době se sociologové pracující ve výzkumu přímo podílejí na přípravě návrhů některých plánů, zejména v oblasti rodinné politiky. Také efektivita sociálně politických opatření týkajících se rodiny je předmětem zkoumání.²⁴

5. Sociologický výzkum *způsobu života* se stal obzvláště aktuálním v důsledku změn, které lze pozorovat v maďarské společnosti jako celku a zejména uvnitř společenských tříd a skupin a které v řadě dimenzí vedou k současnému výskytu starého i nového. První zkoumání tohoto druhu jasně ukázala, že jde o dvojí problém: na jedné straně mnohé dosud působící vzory a modely představují vazby na minulost, na druhé straně pak existují prvky socialistického způsobu života, které je třeba cílevědomě rozvíjet.²⁵ Tyto problémy jsou zvláště důležité vzhledem k cílům dlouhodobého plánování, ale i z jiných důvodů. Jejich působením se mnohá

¹² Viz mimo jiné Egon Szabady, *Vliv změn v porodnosti na vývoj populace* (v maďarštině), *Sociologia* 1975:1; András Klinger, *The Population Situation in Hungary in the Sixties*, *Statistical Review* 1960—1970.

¹³ Poslední práce na toto téma jsou shrnuty v *Rozvoji a jejích příčinách* (v maďarštině), Ústřední statistický úřad, Budapest 1975.

¹⁴ Viz Kalman Kulcsar, *Sociální procesy v sociologickém a demografickém výzkumu* (v maďarštině), *Demografia* 1970:1—2.

¹⁵ Kalman Kulcsar, *Sociologie* (v maďarštině), skripta pro právnické a politickovědní fakulty, Budapest 1972, ss. 72—73 a 153.

¹⁶ Stati shrnuté ve svazku *Rodina a manželství v současné maďarské společnosti* (v maďarštině), vyd. Pal Locsei, Budapest 1971.

¹⁷ *Disfunkční rodiny. Obraz rodiny v životopisech dětí ve státní péči* (v maďarštině), *Sociologia* 1973:2.

¹⁸ Vilmos Szilagyí, *Problémy výběru partnera a založení rodiny. Rodina a manželství v současné maďarské společnosti* (v maďarštině), Budapest 1971.

¹⁹ Julia Szalaiová, *Některé sociologické aspekty dělby práce v rodině. Rodina a manželství v současné maďarské společnosti* (v maďarštině), Budapest 1971, a Judith H. Sasová, *Způsob života a ro-*

dina. Meziřádkové vztahy v rodině (v maďarštině), Sociologický výzkumný ústav Maďarské akademie věd, Budapest 1973.

²⁰ Karoly Varga, *Leisure and Divorce. Marital Cohesion over a Period of Time*, *The New Hungarian Quarterly* 1970:40.

²¹ Laszlo Cseh-Szombathy, *Role rodiny v péči o staré lidi, a Erzsébet Kosa. Poznámky o mezigeneračních vztazích v současných rodinách* (v maďarštině), *Rodina a manželství v současné maďarské společnosti*, Budapest 1971.

²² Pal Locsei, *Rechtlich Geschiedene und tatsächliche Geschiedene im II. budapester Bezirk* (Právně rozvedení a fakticky rozvedení v II. obvodu Budapešti), *Kölnner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 1974:4.

²³ V rámci příprav na 11. sjezd strany dala Komise Agitprop ÚV podnět ke kontinuálnímu výzkumu pozice a role maďarské rodiny, který byl proveden Sociologickým výzkumným ústavem Maďarské akademie věd.

²⁴ Viz například Karoly Miltenyi, *Vliv populační politiky na diferenciální porodnost a sociální mobilitu* (v maďarštině), *Demografia* 1973:2—3, a Kalman Kulcsar, *První nástroje populační politiky a plánování rodičovství v Maďarsku* (v maďarštině), *Sociologia* 1974:1.

ekonomická, politická, kulturní a další opatření proměňují v sociální realitu, mnohá rozhodnutí se stávají účinná a úspěšná.

Způsob života jako systém podmínek přirozeně závisí na uvědomělých rozhodnutích v oblasti hospodářské a sociální politiky. Důsledky této politiky se uplatňují ve způsobu života, který naopak zase podmiňuje jejich efektivnost.

Tato vzájemná vazba mezi hospodářskou a sociální politikou a způsobem života se v Maďarsku jasně projevila v tom stadiu socialistické výstavby, kdy bylo možno výrazně zvýšit materiální blahobyt — i když ovšem diferencovaně — rychlejším vytvářením materiálních podmínek života. Zpřístupnění zboží ve společnosti, v níž velké většině lidí bylo v minulosti odepřeno, v níž navíc některé třídy dokonce ještě žily na velmi nízké úrovni, přirozeně často vedlo k tomu, že zboží a jeho získávání se připisoval příliš veliký význam. Za této situace se objevily — především na Západě, ale i u některých maďarských sociologů — názory o socialistické konzumní společnosti. Nerespektovaly se zásadní rozdíly mezi buržoazní a socialistickou společností, ani některé aspekty typické pro východní Evropu, které měly za následek posun vývojových stadií. To vedlo k představě, že některé znaky rozvinutých kapitalistických společností se opakují ve společnostech socialistických.²⁶ Různé pozitivní i negativní aspekty těchto změn se staly problémem, jež bylo třeba řešit nejen pro výzkumné účely, ale také pro účely sociální politiky a dlouhodobého plánování. K aktuálním předmětům zkoumání patřily specifické kvality socialistického způsobu života²⁷ i řada kulturních a výchovných problémů, některé aspekty způsobu využívání volného času, atd. Je třeba

si uvědomit, že moderní bydlení, vybavenost, masové skřelovací prostředky atd. byly přijímány společností, v níž dosud přežívala spousta starých prvků — způsob života byl zaměřen na jejich získávání a podmiňoval tak jejich užívání. Změny vyplývající z jejich existence mohly jen postupně ovlivnit způsob života některých skupin a tím přispívat k odstranění určitých zakořeněných prvků způsobu života.²⁸

Ukazuje se, že interakce mezi minulostí a přítomností není jen vnitřním problémem způsobu života. Ve své diferenciaci podle tříd a vrstev, typů sídlišť či regionálních celků prostřednictvím způsobu života zcela nebo zčásti podmiňuje efektivnost sociální výstavby.

III.

Maďarský výzkum v oblasti *sociologie organizace* v polovině sedmdesátých let jasně ukázal důležitost sociálně historického kontextu organizací — ať už jde o jednotky průmyslové výroby, soudy nebo administrativní orgány. Ukázalo se, že bez pochopení vztahu mezi organizací a prostředím nelze pochopit to, co se děje uvnitř organizace, ani hodnotit její činnost jako celek. Organizace jako „otevřený systém“ a vztah mezi organizací a jejím prostředím byly zkoumány z teoretického hlediska i v empirickém výzkumu. Navzájem propojené analýzy sociálně historického kontextu organizační úrovně a sociálně psychologická analýza osob působících uvnitř organizací (první se vztahovaly k ekonomické makrostruktuře, k politickému systému, druhá k organizacím nebo k systémům organizací působícím všude tam, kde je třeba)²⁹ vedly k dobrým výsledkům při zavádění nových technologií i v přístupu k faktorům podmiňu-

²⁶ O výzkumech způsobu života referuje v maďarštině Agnes Losonczylová v práci *O způsobech života*, uveřejněné Sociologickým výzkumným ústavem Maďarské akademie věd. Souhrn v angličtině najdeme v její studii *Ways of Living and Social Change* (Způsob života a sociální změna), která tvoří část 17. monografie časopisu *Sociological Review* 1972.

²⁷ Maďarská marxistická sociologie podrobila kritice Andrase Hegedúse a jeho skupinu proto, že přejímali názory rozvíjené kritickou nebo radikální školou buržoazní sociologie, vztahující se k vyspělým západním kapitalistickým společnostem, a aplikovali je na společnost socialistickou.

²⁸ Výzkumy volného času i způsobu života byly v Maďarsku prováděny již delší dobu. Mezi poslední práce patří: Sándor Szalai (ed.), *The Use of Time* (Využívání času), Mouton 1972; Miklós Szántó, *Zkrácená pracovní doba a způsob života* (v maďarštině), Budapest, Akadémiai 1974; György Fúkas, *Vliv volných sobot na způsob trávení víkendů u dělníků* (v maďarštině), *Sociologia* 1973/4.

²⁹ Viz Kalman Kulcsár, *Spoolečnost, politika, právo* (v maďarštině), Budapest, Gondolat 1974, a *Sociologický přístup k veřejné správě* (v maďarštině), Allam és Igazgatás 1975/1.

³⁰ Kalman Kulcsár, *Organizace a její sociální prostředí* (v maďarštině), Valosag 1975/11.

jícím rozhodování tam, kde šlo o laickou participaci na soudních řízeních.³⁰ V podstatě stejných metod bylo použito při úspěšném zkoumání faktorů, které měly vliv na utváření organizací v rámci průmyslových podniků, i vzájemných vztahů mezi technikou, formální strukturou organizace a organizační hierarchií — včetně podmínek podporujících funkční i disfunkční působení.³¹ Správnost uvedené interpretace byla potvrzena uplatněním tohoto přístupu i v jiných výzkumech zabývajících se sociologií organizace. Ze zkoumání postojů továrních dělníků například jasně vyplynulo, že jsou silně ovlivněny faktory vnějšího prostředí a že formální i neformální struktura organizace závodu formovala procesy a jevy, které se projevíly v postojích dělníků a působily společně s prostředím.

Takto získané výsledky umožňovaly přístup k problémům obecnější povahy a jejich interpretaci — často tím, že z nich byly vyvozeny výchozí hypotézy. Například výzkum rozhodování s účastí laiků v soudních řízeních, který byl prvním výzkumem organizace jako selektivně otevřeného systému ve vztahu k jeho prostředí, znamenal přínos ke zkoumání sociálně historických a organizačních faktorů politické činnosti³² a dokonce pomohl položit teoretické základy sociologického výzkumu veřejné správy. V posledních letech byl takový výzkum organizován jako součást státního mezioborového dlouhodobého výzkumného projektu *Komplexní základy veřejné správy*. Jeho teoretickým

východiskem³³ je předpoklad, že model správy působením sociálních podmínek zastaral, a některé procesy a jevy vyžadují veřejnou správu, protože se v nich uplatňuje politický prvek. Teorie vztahu mezi organizací veřejné správy a jejím sociálním kontextem byla již vypracována a slouží jako základ pro empirický výzkum. Výsledky získané výzkumem laické participace na soudních řízeních se ukázaly nanejvýš užitečné. Sociologický výzkum zaměstnání, zejména pokud se vztahoval k sociálně historickým podmínkám dělnických postojů, umožnil naznačit základní problémy spojené s budoucností průmyslového rozvoje v Maďarsku. Technologické inovace nebo, přesněji řečeno, sociální a pracovní organizační aspekty organizace nových technologických procesů představují klíčové otázky postupu vědeckotechnické revoluce. Je zřejmé, že při intenzivním růstu průmyslu — a to platí i pro zemědělství — je rozvíjení technologických procesů determinováno celou řadou faktorů. Důležitým krokem vpřed v historii maďarské sociologie byla skutečnost, že byl překročen rámec vztahu „člověk — stroj“ a začalo se uvažovat o problému v kontextu „společnost — člověk — stroj — společnost“³⁴. To umožňuje takový přístup k problémům zavádění technologických inovací, který bere v úvahu kvalifikační úroveň a jiné charakteristické znaky práce, včetně historicky determinovaných postojů k práci, k pracovní disciplíně atd., makroekonomické pohyby ovlivňující organizaci i jednotlivce,

³⁰ Viz Lajos Hethy — Csaba Mako, *Dělnické postoje a hospodářské organizace* (v maďarštině), Budapest, Akadémiai 1972. Titíž autoři napsali v angličtině studii *Work, Performance, Interests, Powers and Environments* (Práce, výkonnost, zájmy, autorita a prostředí), In: 17: monografie časopisu *Sociological Review*; viz též Ferenc Nemes, *Zainteresovanost a neinstitutionalizované podnikové rezervy* (v maďarštině), *Sociologia* 1974/2; Antal Gyenes — Tamas Rozgonyi, *Hierarchie a hospodářské organizace* (v maďarštině), *Sociologia* 1974/4; Kalman Kulcsar, *Laická účast v soudní praxi* (v maďarštině), Budapest, Akadémiai 1971. V němčině: *Sozialer Wandel und die Mitwirkung des Laienlements in der Rechtspflege. Zur Effektivität des Rechts* (Sociální změna a spolupráce laického elementu v soudnictví, O efektivitě práva), ed. M. Rehlinger a H. Schelsky, Bertelsmann Universitätsverlag Düsseldorf 1972. Anglická verze se připravuje. Dále János Farkas, *Od nápadu k realizaci* (v maďarštině), Budapest, Akadémiai 1974, a Karoly Varga, *Motivace výkonnosti a efektivnost výzkumu a vývoje* (v maďarštině), Budapest, Akadémiai 1974.

³¹ Antal Gyenes — Tamas Rozgonyi, *Hierarchie a hospodářské organizace*, uveřejněno *Sociologic-*

kým výzkumným ústavem Maďarské akademie věd.

³² Kalman Kulcsar, *Laická účast na rozhodování v organizacích*, Hungarian Sociological Studies (Maďarské sociologické studie), 17. monografie časopisu *Sociological Review* 1974, Universita di Keele; *Laická účast na rozhodování v organizacích* (v maďarštině), *Sociologia* 1972/3.

³³ Viz Kalman Kulcsar, *Společnost, politika, právo* (v maďarštině), Budapest, Gondolat 1974. Část pojednávající o vztahu mezi administrativou a politikou vyšla v italštině: *Politica e amministrazione — Gestione della città e partecipazione popolare* (Politika a administrativní — Správa města a účast veřejnosti), uspořádal P. Guidicini, vyd. Franco Angeli, Milano 1973. Příkladem konkrétního přístupu je práce Laszlo Belleye a Laszlo Kulcsara, *Elementy obecních záležitostí na nových sídlištích* (v maďarštině), uveřejněno Sociologickým výzkumným ústavem Maďarské akademie věd, Budapest 1975. Ještě důležitější jsou dřívější publikace: Tamas Kolosi — Bela Szabo, *Rozhodování na úrovni obvodů a dělba práce* (v maďarštině), *Sociologia* 1973/3, a Terez Laky, *Názor veřejnosti na urbanistické rozhodování* (v maďarštině), *Sociologia* 1974/3.

vlastnosti organizace atd., a který respektuje souvislosti mezi těmito faktory. Plán *Sociální aspekty zavádění nových technologií*, na němž je založen mezinárodně koordinovaný výzkumný projekt *Automatizace a průmysloví dělníci*, přinesl mnoho nového.³⁵ Důležitým rysem tohoto projektu je důraz kladený nejen na „techniku“, ale i na politický, hospodářský a sociální systém jako faktory ovlivňující automatizaci. Sociální kontext zde figuruje nejen jako pasivní půda pro automatizaci v jejích makroaspektech i mikroaspektech, ale také jako podmiňující faktor.

IV.

Společnost jako celek — včetně jejích historicky vzniklých charakteristických znaků — působí jako základní faktor, jehož opomíjení by znemožnilo zkoumat jakýkoli politický problém do hloubky a zobecňovat získané informace. Marxistická sociologie, která se nemůže spokojit s empirickým pohledem, také nemůže stavět jen na přítomnosti a vysvětlovat vše jediné z hlediska současných podmínek. Alvin Gouldner³⁶ hovoří o blížící se krizi západní sociologie, do níž zahrnuje i sociologii marxistickou, a uvádí názor, že sociologie se objevuje v těch společnostech, které nedávají vinu minulosti, kdykoli se objeví něco nežádoucího. Podle mého názoru je to právě tento ahistorický postoj, který ztěžuje reálné sociologické chápání. V nových společnostech se zejména v revolučních obdobích často objevují dva způsoby myšlení, které ve své extrémní podobě brzdí poznání reality. První z nich — a Lenin často před ním varoval — se zakládá na přesvědčení, že revoluce učinila minulost něčím irelevantním, že výstavba nové společnosti může začít na čistém listě. Druhý považuje každou obtíž a každý problém za pozůstatek minulosti.

Oba tyto způsoby myšlení jsou v podstatě totožné: předpokládají, že možnosti utváření společnosti jsou neomezené a mohou být narušeny jedině přežívajícími zbytky minulosti.

Ze sociologických výzkumů a ještě více ze zkušeností sociální výstavby (o nichž jsme již hovořili v souvislosti s požadavkem „historické konkrétnosti“) je možno vyvodit nanejvýš důležitý závěr, že současně sociální jevy lze správně pochopit jedině historicky: to je ovšem základní znak historického materialismu, marxistické sociální filozofie a filozofie dějin. Jednání může být vskutku efektivní jedině tehdy, je-li založeno na takovéto koncepci.³⁷ Poznání sociálních procesů a jevů, tj. takové poznání, které je nezbytné pro výstavbu společnosti, je v podmínkách rozvinuté socialistické společnosti nemožné bez sociologického výzkumu. A tak se v maďarské společnosti sedmdesátých let stávají předmětem sociologického výzkumu řízení a vedení společnosti, sociální plánování, s ním spjatá sociální politika a dále otázky spojené s jejich realizací.³⁸

Sociologie a právo se často jeví nejen v očích veřejnosti, ale i v názorech praktiků jako dva protichůdné přístupy. Je proto mnoho důvodů. Jedním z nich je normativní pohled na věci, který je u právníků tradiční a v mnoha směrech stále běžný. V průběhu výstavby socialistické společnosti v Maďarsku nebylo přirozeně vždycky možno vyhnout se určité normativnosti — i když marxistické právní myšlení je sociologické již od samého začátku a stojí tudíž v protikladu ke krajně normativním postojům. Výzkum v oblasti sociologie práva z velké části vděčí za svůj vznik tomu, že z chyb tradičních přístupů byly vyvozeny patřičné důsledky. Zaměřuje se převážně na sociální realizaci právních norem (například sociální faktory v právní vědě³⁹) a na velký význam i důsledky, které má pro sociální výstavbu

³⁵ Kalman Kulcsar, *Společenské vědy a vědeckotechnická revoluce* (v maďarštině), Tarsadalmi Szemle 1972/7–8. Některé širší aspekty jsou rozvedeny v práci Lajos Hethy — Kalman Kulcsar — Csaba Mako, *Přizpůsobení práce novým technologiím* (v maďarštině), Budapešť 1974.

³⁶ O návrhu a prvních výsledcích viz Lajos Hethy — Csaba Mako, *Dělníci, automatizace a společnost*, uveřejněno v maďarštině Sociologickým výzkumným ústavem Maďarské akademie věd, Budapešť 1975.

³⁷ A. W. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology* (Nastávající krize západní sociologie), Londýn 1971.

³⁸ Kalman Kulcsar, *Historičnost v sociálním plánování* (v maďarštině), Szociológia 1975/2.

³⁹ Viz Zsuzsa Fergeová, *O pojetí sociální politiky*, a Kalman Kulcsar, *Sociální plánování a sociologie v sociálním plánování a v sociologii* (v maďarštině), Budapešť, Gondolat 1973.

skutečnost, že velká většina právních norm dnes usměrňuje chování organizací (jejich efektivnost je tedy podmíněna sociologickými aspekty organizací).⁴⁰ Sociální podmínky účinnosti práva jsou sledovány⁴¹ i mimo oblast kriminologického výzkumu, který hledá kořeny zločinnosti v dnešní společnosti.⁴² Sociologie práva byla schopná na základě dat získaných z výzkumných projektů formulovat obecné teorie o četných aspektech vzájemných vztahů mezi právem a společností,⁴³ které měly vliv na právní vědu jako takovou.

V.

Má-li marxistická sociologie v Maďarsku znamenat vskutku efektivní přínos k uvědomělému řízení společnosti, je třeba tuto disciplínu dále rozvíjet. Tento stručný nástin ukázal, že nejdůležitějším znakem marxistické sociologie v Maďarsku je její zaměřenost na aktuální problémy: doposud se daleko více řídila praktickými potřebami vyvstávajícími v průběhu sociální výstavby než teoretickými úvahami a problémy vznikajícími rozvojem tohoto vědního oboru. V současné době se setkáváme s dvěma znaky, které jsou pro obor charakteristické. Jedním z nich je skutečnost, že vývoj byl nejintenzivnější v některých specializovaných oblastech, kde se v sociální praxi projevila naléhavá potřeba sociologického výzkumu, a tato potřeba byla jednoznačně formulována buď kompetentními orgány nebo zainteresovanými sociology. Proto bylo dosaženo významných výsledků při zkoumání struktury společnosti v oblasti sociologie organizace (zejména organizace výrobních podniků), sociologie osídlení (tj. zejména sociologie města; práce prováděné v poslední době však naznačují výrazný pokrok i v sociologii venkovského osídlení), sociologie mi-

mopracovní doby, volného času a způsobu života, sociologie rodiny a konečně v některých hraničních oblastech, jako jsou sociální psychologie a sociologie práva. Bylo započato s výzkumem v sociologii politiky, v sociologii masových sdělovacích prostředků a veřejného mínění,⁴⁴ v sociologii vědy, avšak dějinám sociologie není prakticky věnována pozornost. Zřetelně zůstává pozadu sociologie náboženství a sociologie morálky, stejně jako — řečeno dosti obecně — je méně aplikován sociologický přístup k různým aspektům sociálního vědomí (například k umění).

Další rozvoj vyžaduje systematické rozvíjení teoretických problémů marxistické sociologie, jejich kategorií a její metodologie.

Realizace těchto úkolů je usnadněna interdisciplinární spoluprací, zejména s ekonomii. Historická konkrétnost, která je podmínkou „sine qua non“ marxistické sociologie, v podstatě ekonomický aspekt zahrnuje. Maďarská marxistická sociologie si uvědomuje potřebu společného řešení sociálních a ekonomických jevů silněji než potřebu historické konkrétnosti. Je přirozeně třeba uvědoměle usilovat o uplatnění obou těchto aspektů a současně rozpracovávat metodologii a používané metody. V počátečním období empirické sociologie měly dotazník a interview vedoucí postavení mezi výzkumnými technikami. Časem byly zdokonaleny a přistoupila k nim komplexnější matematická analýza a způsob sběru dat, který vyhovoval potřebám elektronického zpracování. Je třeba rozvíjet další sociologické metody. Marxistická sociologie využívá zejména pozorování, analýzy dokumentů a historických a srovnávacích metod. Dosud nebyly vypracovány integrované způsoby používání různých metod, jejich uvědomělé aplikace, nebyly důkladně zkoumány vzájemně

⁴⁰ Viz Kalman Kulcsar, *Právová informácia i znanie práva. Právo i sociológia* (Právní informace a právní věda. Právo a sociologie), red. J. A. Tichomirov a V. P. Kazimírčak, Nauka, Moskva 1973.

⁴¹ Viz Kalman Kulcsar, *Respektování zákona ze strany organizací a jednotlivců* (v maďarštině), Jogtudományi Közlöny 1975/8.

⁴² Kalman Kulcsar, *Sociální podmínky účinnosti zákona — Ekonomika a právní vědy* (v maďarštině), 1974. Shrnuto v angličtině pod stejným názvem jako příspěvek připravený pro VIII. světový sociologický kongres, Toronto 1974.

⁴³ Viz například Andras Szabo, *The Correlation between Juvenile Delinquency and Industrial Development* (Korelace mezi delikvencí mladistvých a průmyslovým rozvojem), Hungarian Sociological Studies. 17. monografie časopisu Sociological Review, Universita v Keele 1972.

⁴⁴ Kalman Kulcsar, *Základy sociologie práva* (v maďarštině), v tisku.

⁴⁵ Viz například Tamas Szecsko, *Komunikační systém a každodenní komunikace* (v maďarštině), Budapest, Akadémiai 1971. *Od informací k veřejným záležitostem. Sebrané studie* (v maďarštině), Budapest, Kossuth 1973.

vztahy mezi objektivními a subjektivními faktory sociálních jevů a mechanismy, jejichž prostřednictvím se uplatňují.⁴⁵ Také dosud nebyl důkladně prozkoumán vztah mezi sociologií a sociální psychologií ani současná aplikace obou přístupů.⁴⁶

Tyto a podobné problémy ovšem nemohou vyřešit maďarští marxističtí sociologové sami. Spolupráce mezi sociology různých socialistických zemí se stala nutnou podmínkou dalšího pokroku v tomto vědním oboru. Taková spolupráce může na jedné straně poskytnout data umožňující srovnávání základních procesů probíhajících v socialistické společnosti i jevů z nich vyplývajících, jak se s nimi setkáváme v různých zemích, usnadnit jejich hlubší pochopení a tím přispět ke kom-

plexní socialistické integraci. Na druhé straně umožní vypracovat obecné teorie, kategorie a metodologii marxistické sociologie, a to nejen na základě komparativního výzkumu, ale také na základě výsledků, k nimž dospěli sociologové v jednotlivých zemích. I tento aspekt dodává spolupráci sociologů socialistických zemí absolutně zásadní význam.

Je přirozené, že v této stati nebylo možno se zmínit o každém problému, jímž se maďarský sociologický výzkum zabývá. Ani nemohla být kriticky zhodnocena vykonaná práce. Cílem stati tedy bylo jen nadhození, nikoli však analýza faktorů ovlivňujících výzkum i jeho sociální kontext, a pojednání o dnešní situaci maďarské sociologie.

⁴⁵ Viz Kalman Kulcsar, *Vývoj sociologického myšlení* (v maďarštině), 2. vyd., Budapešť, Akadémiai 1971, ss. 532 an.

⁴⁶ Viz Karoly Varga, *Některé aspekty spolupráce mezi sociologií a psychologií* (v maďarštině), Szociológia 1973/4.